

PROPSZT ESZTER

A reprezentáció határai Terézia Mora *A szörnyeteg* című regényében

Terézia Mora *A szörnyeteg* (MORA 2013, 2014) című regénye – az író nő más szövegeihez hasonlóan – határproblémákkal dolgozik, a fókusz ezúttal a reprezentáció¹ határai adják. Flora, akit *Az egyetlen ember a kontinensen* (MORA 2009, 2011) című Mora-regényben, a tervezett trilógia első darabjában ismert meg az olvasó, meghalt, öngyilkos lett, ezért férjének, Darius Koppnak újra kell alkotnia reprezentációját.

Flora halála után Darius tíz hónapra gyászba fagy, csak a „heves” (15) tavaszi olvadás mossa le róla az apátia jégváróját. Az olvadó hólé beszivárog a tetőn, és barátja, Juri, rábeszéli Dariust, hogy lakjon nála, míg helyre nem hozzák a lakást, hogy aztán Darius eladhassa azt. Juri nemcsak a lakásfelújítást szervezi meg, hanem nagy lendülettel nekilát Kopp reszocializációjának is. „Legfőbb ideje, kedvesem, hogy reintegrálódj” (21), mondja neki, s egyeztet számára egy állásinterjút. Az interjún Darius nem tudja körvonalaizni saját magát (kompetenciáit, erősségeit), hazaútja pedig „vesszőfutás” (30), mintha minden az ő határait provokálná, mintha Juri az egész világgal összeesküdött volna, hogy feltörje barátja önmagába zártságát.² Az S-Bahn peronján néhány percig a magáénak hiszi a mellette álló férfi világgyűlöletet dühödtén, ám hasztalanul őrlő fogcsikorgatását, aztán a kocsi szkinhedek nézik ki maguknak, kihívó-támadó énekük elől úgy menekül, hogy kiszáll, el is téved. Dühéből és kétségbeeséséből egy pár látványa ragadja ki, egy nagyon magas nő és egy nagyon alacsony férfi – egy „[v]alódi törpe” (34) – képe, akik kéz a kézben haladnak felé. Darius könnyekig meghatódik, ám ahogy

¹ Reprezentáción (a jelentés mentalista elméleteihez kapcsolódva), mint ahogy az itt következőkből kitűnik, mentális koncepciót, relacionális, viszonyban megképződő jelentést értek. Meghatározó lesz tehát fejtegetéseimben az a feltevés, hogy a reprezentáció, mely – Jovchelovitch leírása szerint (JOVCHELOVITCH 1996, 121–135) – jelenlévő és jelen nem lévő között zajló mediációt és viszonyt artikulál. A határok problémakörét Terézia Mora korábbi műveiben lásd PROPSZT 2012, ebben olvasható az itt is alkalmazott jelentéseméleti rendszer részletes kifejtése.

² Vö.: „Az utóbbi időben túl sok időt töltöttem zárt térben” (29). A német eredeti belső terekről beszél: „Ich war in letzter Zeit zu viel in Innenräumen” (29).

„éhesen” (34) utánuk néz, egy plakát ötlik a szemébe (egy homokóra formájú cumisüveg emlékezteti a szülőképes korú nőket az idő múlására), amiről a halott Flora jut eszébe, és elvetélt terhességei. Darius keserű felháborodással veszi elő telefonját, hogy lefényképezze a reklámcég telefonszámát, és tiltakozzon, mire a „törpe” nekitámad, mert azt hiszi, őt és a párját fényképezi. Darius Kopp próbálna megmagyarázni a helyzetet a felbőszült férfinak, de aztán elveszti a kontrollt, és üt. Az őrszobán köt ki, ahonnan később kórházba szállítják, mert Kopp „úgy zokogott, hogy itt még ilyet nem láttak” (39). A feltörő érzelmek mutatják, hogy repedezik a dermedt gyász kérgé. Darius megpróbálja meggyőzni a doktornőt, aki depresszív krízist diagnosztizál, hogy érzékeli a határokat, és képes a tájékozódó viszonyulásra,³ hangsúlyozza, hogy dolga van, el kell temetnie Flora urnáját. Ettől kezdve Darius Kopp hagyja, hogy sodorja az ár, amely a sírás gátjának áttörésével nyer szabad folyást, útra kel, határozott terv nélkül, hogy találjon egy helyet, ahol Flora hamvait elhelyezheti. Útja, számos határon át, Csehországon, Szlovákián és Ausztrián keresztül Magyarországra, aztán az Adriához, majd Albániába, Bulgáriába, Törökországba, Grúziába, Örményországba és végül Görögországba vezet.

Az áramlat, amellyel Darius sodortatja magát, határfolyamnak is tekinthető: a szöveg olyan határjárást beszél el, melyben Darius Kopp az elfogadni nem akarás és a megérteni akarás mezsgyéjén egyensúlyozva próbál meg szembenézni a veszteséggel, próbálja újra megtalálni és elengedni Florát.⁴ A határjárás szándéka ebben az értelemben Flora „képének”, Darius identitását meghatározó tárgyrepresentációjának átdolgozása, mivel Flora a külső valóságban többé nem elérhető, véglegesen belső tárggyá kell válnia.

Darius határjárása intenzíven követhető, átélhető. Egy vízszintes vonal fut a könyv lapjain keresztül, elválasztva Kopp gyászának elbeszélését Flora feljegyzéseitől, melyeket Kopp útja folyamán olvas. Ez az olvasás menetébe való beavatkozás⁵ arra ösztönöz, hogy átjárókat keressünk a két szövegrész, pontosabban a két világ között, ez az igyekezet pedig Darius törekvését követi, imitálja, aki „átjárót” (157) keres Flora világához.

³ Vö.: „Ki innen, mondta Juri, ki kell mozdulnod, amíg még integrálható vagy. Integrálható! Bizonnyos szavaktól előnti az agyamat a vér. Azt mondtad, »integrálható«? Ettől eltekintve igaza volt. De amióta kivonszolt onnét, legszívesebben mindenkit agyonvernék. Pedig én békétűrő ember vagyok. Csak ezek itt nem tudják” (57).

⁴ A tanatológia problematikájában a következő művekre támaszkodom: KAST 1988 és POLCZ 2000.

⁵ Az olvasás folyamatát megakasztja ez a beavatkozás, legalábbis rövid időszakokra, ugyanakkor nem szabályozza azt, hiszen az olvasó szabadon választhat és válthat „fent” és „lent” között. A fejezetek számozása orientál ugyan, de az így meghatározott rend szerint haladva sem (önmagukban) zárt szövegegyeségeket olvasunk.

Flora feljegyzései mindazonáltal zárt világot alkotnak. Darius a nő laptopján találja meg őket, magyar nyelven, ami a becsapottság, megcsalatottság érzését kelti benne:

[...] a feleségem, aki végig úgy tett, mintha szakított volna a származásával, aki soha egy szót magyarul nem szólt, mindent, ami ebben a laptopban található, magyarul írt. Hogy mondhatja, hogy a múlt elmúlt, ha közben egész idő alatt titkos életet él ezzel a nyelvvel? Mintha végig viszonya lett volna. Az ilyen minek megy férjhez? (59.)

Flora a nyelv segítségével zárkózik el egy olyan környezetben, amely nem beszél az ő „nyelvét”, vagyis amellyel folyamatos kommunikációs konfliktusban, illetve – mint a feljegyzések egyre egyértelműbben mutatják – határkonfliktusban áll. A feljegyzések beszámolnak arról, hogy külföldi munkavállalóként és lakásbérelőként is előítéletek korlátaiba ütközik; tudósítanak munka- és partnerkapcsolatokról, melyekben Flora nem húzza meg határait, fizikailag és érzelmileg is hagyja kihasználni magát; elbeszéli, hogy Flora könnyen viktimizálódik, például hogy egy támadás, ami egy megállóban érte, mennyire súlyosan traumatizálta;⁶ szó esik Flora hiperérzékenységről, és arról, hogy mint úgynevezett „fokozottan érzékeny személy (highly sensitive person)” (228), az átlagnál erősebben és érzékenyebben reagál külső ingerekre, és hogy sokat szenved attól, hogy határai akadálytalanul átjárhatóak.⁷

Az írás Flora számára is jelenthetné az önismeret (illetve az önteremtés) egy lehetséges útját, jelenthetne közvetítést külső és belső között. A feljegyzések igen különböző szövegfajtákból állnak össze: Flora szenvedéseit, megaláztatásait, sérelmeit egyszer visszafogottan, szinte igénytelenül elbeszéli történetekben formálja meg, másszor asszociatívan áradó lírai töredékekben; szabad áramlást enged (legalábbis látszólag) az álmaiban felmerülő képeknek; megint másutt irodalmi fordításokban tükröződik, főként magyar szövegek fordításaiban; lemásolja különféle pszichofarmatikumok betegtájékoztatóit, és beilleszt a feljegyzésekbe pszichológiai tesztek is, jegyzeteli és kommentálja pszichológiai könyvek és életmód-tanácsadók megállapításait.

A szelfreprezentáció, mely ezekkel a feljegyzésekkel körvonalazódik, bizonytalan, a jelentésnélküliség kiszolgáltatottja. Flora nem tud jelentést adni saját ma-

⁶ Ezt az epizódot (és sok másikat is) elbeszélte az „előzményregény”, *Az egyetlen ember a kontinensen* is.

⁷ Vö.: „Azt álmodtam, buszmegállóban állok, valaki jön, megfogja a pinám.

Azt álmodtam, falnál állok, és mindenki jöhet és megfoghat, ahol csak akar.

Azt álmodtam, falnál állok, bárki jöhet és sípcsonton rúghat. Valami sportrendezvény. Öltönyösök és hajléktalanok nevetgélve várják, hogy sorra kerüljenek” (353).

gának, nem tudja felépíteni identitásának vázát. Mivel nem tud jelentést, értelmet adni annak, amit átél, a fájdalom fájdalom marad, a szenvedés pedig szenvedés, mivel nem jönnek létre értelemrendek, -struktúrák, a világ (külső és belső egyformán) megmarad kaotikusnak.⁸ Flora az életét hatalmába kerítő semmivel néz szembe, a feljegyzések vége felé egyre gyakrabban bukkan fel különböző alakjaiban a *semmi* szó, és szaporodnak a betűkből értelmes szavakká össze nem álló, gépirásgyakorlatokra emlékeztető bejegyzések (640, 655–656). A fiatal nő felismeri és elismeri, hogy nem képes kapcsolatot teremteni, illetve illeszkedést létrehozni külső és belső világa között:

Olyan ez, mint egy gyulladás. Rosszabb. Mint egy mindent elborító seb. Mintha az, ami a bensőm és a külvilág között közvetít – Mi?! A lelkem? – kisebesedett volna, nem tud továbbadni semmit, mert minden, ami megérinti, már csak fájdalmat okoz. Mintha nem lenne már bőröm egyáltalán. Mintha lenyúzták volna a bőrömet, olyan ez. (652.)⁹

„Bőrt”, egyfajta védelmező szövetet, amely lehetővé tenné a közvetítést a jelentésre sóvárgó belső és a jelentéseivel szemben közömbösnek megélt külső világ között, csak jelentésteremtő és -őrző kapcsolatokban „növeszthetne” Flora, hiszen a jelentés mindig kapcsolati jelentés, interperszonálisan, illetve interpszichikusan képződik meg. Ő azonban nem ismer effajta védelmet biztosító jelentésképző kapcsolatot: feljegyzéseivel azt az apjától, anyjától elhagyott, a rideg, elutasító nagymamánál élő, kiszolgáltatott kislányt teremti újra, aki valamikor volt, és akinek nem volt szerető másikja. Nemcsak elbeszéli azt a helyzetet, amelyben fájón vágyakozik anyja után, az után, hogy az vele legyen, és szeresse, és amelyben, miután belátja vágyakozásának hiábavalóságát, megpróbál saját maga „anyjává” válni, mielőbb felnőni, és döntéseket hozni saját élete felől: nemcsak felidézi a helyzetet, hanem ismétli is. Az őt kezelő doktornőkhöz és pszichológusnőkhöz való viszonyban anyjához való viszonyát éli újra, ezek szeretete éppoly kevésbé elérhető számára, mint annak idején anyjáié volt; de átsejlik ezeken az asszonyokon

⁸ Flora Thomas Bernhardot idézi: „Nem kell szégyenkeznünk, de nem is vagyunk semmik, és nem is érdemlünk egyebet, mint a zűrzavart” (622).

⁹ Flora idézi Németh Lászlót is:

„Németh László: Iszony.

Vannak emberek, akik csak félig azok.

A testem alkalmas volt mindarra, amire más asszonyé.

A lelkem nem tudott elegendni a világgal.

Az ilyen embert nem szabadna arra kényszeríteni, hogy megmerüljön abban, amitől riadozik. Az ilyen lelkeket szentségtörés, csak hogy normálisak legyenek, az emberi nem közös pácában megbuktatni” (658–659).

nagyanyja alakja is, aki – mint kezelői – kedvetlenül és csak kötelességből foglalkozott vele. Ezekben a kapcsolatokban a jelentéseket nem közösen formálják, Flora készen kapja őket, s a rákényszerített jelentéstartalmak – például a „bipolare affektive Psychose” (596) (bipoláris affektív pszichózis) diagnózisa, vagy a nagymama ítélete, miszerint Flora „kurva” (242), mint az anyja – nincsenek segítségére a káosz megszelídítésében, csak fokozzák kiszolgáltatottságát.¹⁰

A viszony nélkülséget és az abból következő izolációt a következő bejegyzés teszi érzékletessé:

A gyerek, akivel nem beszéltek. A mamám szólt hozzám. Szünet nélkül, ha vele lehettem, mindent mondott nekem. Szóba foglalt mindent, külsőt és belsőt, ecetfa, pintyőke, x, y, kézen fogva jártunk az utcán, és skandáltuk: zúzmara-hódara-dér. Lóbáltuk egymás kezét az ábécé előtt, tánclépésben.

[...]

Beszélt hozzám tehát valaki, elejétől fogva, később meg ott volt az iskola, ott mindenki beszélt, megint megállás nélkül, aztán otthon a rádió, két csinnadratta közt beszélő valakik, valami mindig van, valami zaj vagy láрма, és mégsem ismerem az emberek nyelvét. Mint aki egy katasztrófa után egyetlenként megmaradt, erdőben nőtt fel, vagy egy fáraó vagy egy másik király kísérletezett vele. Így érzem magam. Mintha csak szimulálnám, hogy beszélek. Szimulálom, hogy értem, mit mondanak. Közben csak találgatok. És megkönnyebbülök minden alkalommal, ha a válaszom, úgy tűnik, elfogadható. (247–249.)

Flora, feltehetőleg azért, hogy kiszolgáltatottságát enyhítse, megpróbál magamagán segíteni, megpróbálja önmagát könyvekből megérteni. Beleássa magát a pszichológiai szakirodalomba, tanulmányozza a terminológiát, vitatkozik az olvasottakkal,¹¹ azaz intellektualizálással tesz kísérletet a káosz határok mögé szorítására.

A határ, amelyet Flora az intellektualizálással igyekszik meghúzni, egy másik határkonfliktusra irányítja rá a figyelmet. Nem (csupán) a racionálisan felépített jelentésrend korlátozott működőképességéről van szó, nem (csupán) arról, hogy az intellektuális belátás önmagában nem jelent problémamegoldást. Hanem arról (is), hogy Flora egy másik határról hallgat, amikor azt állítja, nem akar „mélyebbre menni” (264):

¹⁰ Flora azonosulása az anyai és a nagyanyai jelentésekkel növeli kiszolgáltatottságát. A szeretetben és az elfogadásban csalódva odaveti magát férfiaknak (promiszkuitása persze szeretet utáni vágyát kommunikálja), hangsúlyozva önmaga értéktelenségét („Ingyen odaadni magam éppen hogy megőrzi a méltóságomat. [...] Ugyan ki is adna pénzt érterem?” [152]). Életének ezt a szakaszát később mint önfelszámolást írja le: „önemésztés részletekben” (600).

¹¹ Flora éles elmével mutat rá az életmód-tanácsadásként terjesztett kultúra sekélyességére, mégis, meg kell jegyezni, hogy olvasását is a külvilággal szembeni bizalmatlanság dominálja.

Nem akarok mélyebbre menni. Ehhez én nem vagyok elég erős. Nem akarom maradéktalanul feltárni az okokat. Hiszen kézenfekvőek. Senki gyereke vagyok. *Nincsen anyám, sem apám, se istenem, se hazám.* Ez az ok. És most azt mondja meg, ezt hogyan lehet megjavítani. Betont pumpáljunk az alapokba? Maga ezt egy tiszta munkának tartja?

Miért nem lehet egyszerűen elfelejteni mindent? (264–265.)

Tisztázza az okokat, amelyekről azt mondja, nem akarja feltárni őket, és nyilvánvaló az is, hogy Flora számára nem jelent nehézséget átlátni a helyzetét, az állapotát, és az sem, hogy reflektáljon arra. A nehézség, amelyet nem tud leküzdeni, az azoktól a reprezentációktól való félelem, amelyek – ha átlépik a belső határát – pusztítással fenyegetik őt: „Nem merem a lelkem mélyén lakozó dolgokat megnevezni. [...] Ha kimondom a nevüket, megölnek” (370).

A reprezentációk, amelyek azzal fenyegetnek, hogy közvetlenül jelennek meg a külső térben, visszavezetik értelmezésemet a bőr metaforájához. A reprezentáció védelmet jelent, amennyiben fenntart egy határt jelenlévő és jelen nem lévő között, amennyiben a kapcsolat mellett az elkülönülést is lehetővé teszi (Jovchevitch, 1996, 121–135), vagyis amennyiben olyan jelentésszövedéket hoz létre, mely úgy enged átjárást, hogy szelektál és szűr is. Flora önleírása, miszerint mintha lenyúzták volna a bőrét, sérült reprezentációképességre utal, ami miatt nem lehetséges a „védőszövet” kialakítása. Különösen nem a „sebes”, konfliktusos területen, ahol a félelemkeltő reprezentációk helyezkednek el. Ezek, úgy tűnik, egy generációról generációra továbbadott traumából, a sérült anya-gyermek kommunikációból eredő, belsővé tett agresszió¹² hatalma alatt állnak.¹³ Ebben a kommunikációban nem lehetséges a mediáció, nem lehetséges a jelentések közös megdolgozása, ebben a viszonyban nem lehet tudni, mi a kívül, és mi a belül. Az

¹² Példaként szolgálnak a „nem kontrollált” bejegyzések, az álmok: „Azt álmodtam, anya a nyakam köré tekeri a köldökszínőrt, úgy perget a levegőben” (194), „azt álmodtam, egy kör közepén állok, és gimnáziumi osztálytársaim vasgolyókkal dobálnak, mint amilyeneket a súlyvetésnél használnak. Megpróbálják eltalálni a fejemet. Anya szurkol nekik” (194); s ilyenek az anya és a nagymama szavait magukba emelő asszociatív töredékek: „azt mondta, nem bír engemet, ne egyem fel az életét, mit akarok tőle, mégis mit akarok tőle, megzabálni szőröstül-bőröstül” (250) (a német eredeti inkább megőrzi, direktén idézi az anyai, nagymamái mondatokat: „sie sagte, sie hält mich nicht aus, du frisst mein leben auf, was willst du von mir, wirklich, was, mich auffressen, mit haut und haaren” [262]), „kútba kellett volna fojtani, bűdös kölkök” (258).

¹³ A magyar nyelven való írás is felfogható autoagresszióként. Darius szövegrésze tudósít arról, hogy egyszer, mikor Budapesten vannak, Flora megvallja, fájdalmat okoz neki a magyar nyelv használata. Ebből arra következtethetünk, hogy az írás folyamatos fájdalmat tart fenn. Másrészt persze azt is figyelembe kell venni, hogy az anya- és nagymamakonfliktusok leginkább az anyanyelven hordhatók ki.

„anyákkal” való kommunikáció nem teremt teret¹⁴ a belső tartalmak megdolgozására, mivel nincs jelen benne az anyai elfogadás, amely a tér határait biztosíthatná. Ezért van, hogy Flora nem képes az agresszív tartalmakat kezelni, transzformálni és integrálni.

Az agresszióval való megküzdésre egy, a konfliktuszónától távolabb eső terület ad Florának lehetőséget, a szépirodalom, amely valóság és fantázia közt közvetítve a külső és belső közti dialógus létrejöttét, működését is támogatja, és esélynek tűnik a szépirodalom fordítása is, amely jelentéseket közvetít. Flora fordításai közül ebben az összefüggésben Erdős Virág *Feminista Kiáltványa* hangsúlyos, illetve annak egy részlete, amely egy anya-gyerek kapcsolatba való erőszakos behatolást mesél el. Egy kislány, aki vérfertőző viszonyban él az apjával, hetekig figyeli a játszótéren egy anyának és kislányának a játékát, vár az alkalomra, hogy megszerezze, elrabolja a babát, amivel azok ketten játszanak. Otthon észreveszi, hogy a baba mindkét lába hiányzik (nem derül ki, akkor törtek-e ki, mikor ő kicsavarta a babát az anya kezéből), mire kötelet teker a nyaka köré, és úgy vonszolja maga után. Később a baba karjait is kicsavarja, aztán megdicséri, hogy „éjjel-nappal, egyfolytában mosolyog”.¹⁵ A kislány nem egy harmonikus kapcsolat játékát kívánja, illetve lopja el – meg van győződve róla, hogy az anya unja a játékot és gyereket is, és szeretne megszabadulni tőle –, nem lehetséges számára korrektív élmény, csak saját viszonytapasztalatának ismétlése. A kommunikációs teret, amelyet a kislány megképez, elárasztja az agresszió, a baba mosolya a kislány „boldogságát” képezi le, határok nélküli kapcsolatban élve apjával, hamarosan az attól fogant gyermekkel együtt, egy olyan lakásban, ahol kivertek minden válaszfalat. A fordításrészlet rámutat, hogy Flora, a szövegbéli kislányhoz hasonlóan, azokat a helyzeteket „keresi”, melyek tapasztalatait ismétlik, erősítik.¹⁶

¹⁴ Az anya-gyermek kommunikációnak Donald W. Winnicott, a tárgykapcsolat-elmélet egyik képviselője szerint köztes teret kell létrehoznia az egyén és környezete között, egy tapasztalati teret, amelyben kifejlődhet kreativitás és szimbolizáció, vagyis dialógus jöhet létre külső és belső valóság között (WINNICOTT 2004). Értelmezésemmel összefüggésben ez a tér mint jelentésteremtő tér kap fontos szerepet, a probléma részletes elméleti kifejtését lásd PROPSZT 2012, 9–25.

¹⁵ A *Feminista Kiáltványt* a magyar eredeti szerint idézem (<http://www.erdosvirag.hu/regiek/feminista-kialtvany/>), Nádori Lidia fordítása ugyanis megtartja Mora német fordítását.

¹⁶ Persze nem csak az olvasásban és a fordításban, a feljegyzések újra és újra azt bizonyítják, hogy Flora számára (sem) lehetséges a korrektív tapasztalás,

„mikor először volt kedves hozzám valaki, sírva kirohantam

akkor inkább legyen goromba MINDENKI

akkor legyen ez az alap és az alaptól ne térjen el senki” (112),

hogy a kapott mintát ismétli: „Vedd észre, hogy ezek ugyanazok a tanulságok, mint eddig is. Őszintén: érdemes volt eljönni, ha továbbra is úgy viselkedsz, mintha még ott lennél?” (176), hogy nem bízik a pozitív tapasztalatokban: „Nem merek semmiről sem írni, ami jó” (311), és a jót a rosszal próbálja kiegyenlíteni, például mikor a Dariusszal való találkozás említése után a villamosmegálló-

Flora agressziója így végül megoldatlan marad. A feljegyzésekben halmozódnak a megöletési, gyilkossági és öngyilkossági fantáziák,¹⁷ amelyekben fájdalmasan kapcsolódik össze ki- és bevetítés, mint ahogy azt a következő szöveghely szemlélteti, amely Darius anyját mutatja be agresszorként:

TUDOM, hogy nem ő küldte a nyakamra a bérgyilkost. (Mit gondolsz, ki vagy te?
A török szultán?)

Egészen maguktól viselkednek örülten az emberek. De úgy ÉRZEM, hogy oktan gyűlöletük képes úgy elrendezni a világot, hogy benne mindig legyen valaki, aki megtámad. (371.)

Az olvasás és a fordítás mellett az írás is hatástalannak bizonyul az agresszió feldolgozásában. Flora, miután megpróbálja „kiírni magából” a gyűlöletet,¹⁸ a követ-

beli támadást jegyzi fel. Flora, bármerre néz, mindenütt patológikus állapotokat talál. „Az emberek mentálhigiénéje definitíve rosszabbul áll, mint a fogaiké” (358), írja, és igazat kell adnunk neki, és azt is hangsúlyozni kell, hogy társadalmilag fontos és megoldatlan problémákat sorol (mint az alkoholizmus, a neurózisok, a családon belüli erőszak stb.), mikor relativizálni próbálja az abnormalitás érzését, látásmódjának egyoldalúsága azonban mindezzel együtt is feltűnő.

¹⁷ Vö.: „azt reméltem, valaki elkap, megerőszakol, megöl

vagy én ölöm meg

öljük egymást egy esti erdő szélén

fetregünk a földúton, a tücskök üvöltenek és mi egymás fejét verjük kövel, kőkemény görönggyel,
míg mind a ketten elpatkolunk

utoljára még arrébb mászom egy kicsit, nehogy, aki megtalál, még azt higgye, összetartozunk” (252),

és lásd a bejegyzést is, amely egy végtelenített szóból – „megöllek” – áll (355–356).

¹⁸ „Úgy teszek, mintha megértő lennék, mintha keresnék, tehát találnék magyarázatot, de valójában csak a gyűlölet lángol bennem. Hogy szétszedem az arcát véres mócsinggá. Persze sosem. Testileg erre képes nem lennék. Kezem lekötvé. Agyamban a civilizációs gát. Józan vagyok, működik, tart. De hogy milyen lenne az arca, azt látom. És tudom, hogy én tehetek róla. Hogy ha nem is emeltem kezem rá, én mondtam, vagy sugalltam valakinek, hogy tegye. Verőlegényeimnek. Akik nem ilyen kifinomult diktátorok, mint én vagyok, hanem elég primitívek ahhoz, hogy másokat szisztematikusan kínozzanak. Nem mindennapi keretek között, úgy, ahogy legtöbben. Ami a családban marad. Együtt élünk, valahogy nem sikerül rájönnünk, hogy hogyan lehetne ezen változtatni, egyikünk talán beteg vagy másként gyenge, annyi azért van bennünk, hogy megölni nem szabad, helyette elkezdjük kínozni. Finoman kezdjük, hogy szokni tudja. Bezárjuk. Valahova odakötjük. Egyszer-egyszer, majd gyakrabban nem kap enni. Aztán rossz krémet teszünk a túl ritkán cserélt pelenkától kisebesedett bőrére. A felfekvésre, az aknéra. Maródik le minden. Üvölt, betömjük a száját. Tépi a haját, az ő baja. De ha a tapétát is, ellátjuk a baját. Az otthon kínoztak tovább élnek, mint a börtönben.

¹⁹ valakiknek külön ez a feladatuk: verőlegények.

Verőlegény kerestetik. Nyugdijas állás.

[...]

kező kijelentést teszi: „[...] mindezek csak szavak. Kibírhatók. Míg a valóság nem kibírható” (364). A „szavak” tehát nem segítenek Florának érzései átdolgozásában¹⁹ és integrálásában, a pszichés és a külső valóság határának átjárhatóvá tételében, vagyis élhető, de legalábbis kevésbé fenyegető reprezentációk létrehozásában.

Flora, mint az eddigiekből kiderült, s mint ahogy a továbbiak még kifejtik, a kapcsolatnélküliség terében ír és olvas. Egyedül van, mégis, ez az ő tere, ez után érez „honvágyat”. A tér a depriváció tere, de ismerős és otthonos.

Egy másik [kép], hogy sínek között fekszem, olajos, kormos köveken, éjszaka, mikor falun már alig hallatszik valami. Gaz, „nyers, különös-édes”. Fogaim között csikorog. Gyerek vagyok, télen, sötétben, jövök be a busztól. Kint áll meg az összekötő úton. [...] Nincs lámpa az út mentén. Melaszszag. Hold. A görbülő sínek ezüst csíkjai. Az érzés: félelem és az izgalom, hogy egyedül vagy és nem látnak. Kívül vagy, nem az egyetlen fűtött szoba dunsztos, zsíros, szénigázzagú levegőjében nagyszüleid házában, ahol mindenki az asztalnál ül, míg végre szabad jéghideg ágyakban nyugovóra térni.

Fájdalom.

Das ist niemals vorbei. Nägel, die man in junge Bäume schlägt.

És mégis vágyakozom.

Haza.

Nem a ház, de a sínek után.

A sínek között a falu határában, ott van az én hazám. (103–104.)

Flora egy későbbi bejegyzésében kibővíti a sínek jelentését az elhagyatottság tartalmával: „Mikor [anya] átkelt a síneken, lemaradtam” (244).

Ebben a térben a szavak „csak szavak” (364), nem tudnak átlényegülni kölcsönös jelentések és ily módon kapcsolatok hordozóivá. Az izoláció teréből ki van zárva minden partner, aki (potenciálisan) Flora jelentésképzésének vonatkoztatási pontjául szolgálhatna, Darius Kopp is. Flora, akit a bánat, a szenvedés és a belőlük fakadó fáradtság egyre inkább a hatalmába kerít, úgy véli, csak a betegségével áll kapcsolatban:

Test vagy, legelsősorban, a tested elárul, véred, okádékod, ürüléked. Szívószálon keresztül. Bírod még? Mindent kibírsz? Ha nem nyúlok hozzád egy ujjal sem, de nézd, nézd az üvegfalón át, ahogy négyéves kislányodhoz nyúlok, kicsit még fel is hangosítjuk, hogy jól halljad azt a keserves sírást. Bírod még? Ne félj, kihúzlak a lékből, mielőtt megfagynál, hagyom, hogy kissé magadhoz térjél, hogy még lássad, amint puskatussal szeretteid fejét...” (360–363).

¹⁹ Vö. FREUD 1969–75, 205–215.

Gyógyszerrel vagy anélkül, évente 3–4 epizód. Már több mint az év fele. Lényegében permanens. Semmi más nincs már, csak ez. Sírva ébredek, sírva töltöm a napot, sírva fekszem, sírva alszom. Mivel érdemltem ezt ki? Semmivel. Mint a rákot, mint minden más szenvedést: semmivel. Nincs olyan, hogy kiválasztott. Ki választana ki. Senki. Nincs ott senki. A betegség és te. Te és te. (650–651.)

Felad minden más öntükrözési kísérletet²⁰ – például Nemes Nagy Ágnes egyik verséből, a *Madárból*, amely súlyos képekben fejt ki a beteg ráutaltságát (egyedüli bizonyosságot adó) betegségére, csupán az első sort idézi –, a több Mora-szövegben is felbukkanó tükörszerkezet: „Da ist niemand. Niemand ist da” (664) (a magyar fordításban: „Senki. Nincs ott senki” [651]) itt is a tükrözési kísérletek hiábavalóságát érzékelteti,²¹ és betegségével azonosítja magát: „A betegség és te. Te és te” (651), illetve feloldódik betegségében.

A betegség egyetlen reprezentánst enged érvényesülni: az ürességet.²² Flora üres helyként, hiányként látja magát:

A centrumban: az üresség. Nem lapít, ugrásra készen. Csak van. És hogy van, hogy üresség, elviselhetetlen. Megtámad, és te folyamodni akarsz valamihez, de nincs hova, mihez. Ha van benned, ami megtámadjon, akkor miért nincs semmi, ami ellenállást tanúsíthatna? Antitest.

Öngyógyító erők. De, valami van. Csak nem elég erős. Ha Gruennek igaza van, a Kern, a belső mag nem más, mint maga ez a keresés, ez az ellenállás. De mit tegyek,

²⁰ Azok a tárgyrepresentációk melyek vonatkozásában az egyén a saját jelentéseit (representációit) megalkotja, mintegy tükörként funkcionálnak.

²¹ Vö. PROPSZT 2012, 97–111.

²² Flora tárgyilagosan méri fel reprezentációs képességének határait:

„[Konkrét állapotomat] három hasonlóan tűnő, de egymástól jól megkülönböztethető faktor határozza meg:

1. a szenvedésre való hajlam (typus melancholicus)
2. poszttraumatikus stressz szindróma
3. a neurotranszmitterek egyensúlyának minden külső ok nélküli felborulása

Hajlandó vagyok minden területen sokat tenni a status quo javításáért. De nem vagyok annyira öntelt, hogy ne tudnám, hogy lehetőségeim itt is, ott is korlátozottak. Akárhány módszert is bevetethetek életmódom korrigálására: gondolataimnak, érzéseimnek, tevékenységemnek határai vannak: belsők és külsők. Az ellen, ami a sejtjeidbe van bekódolva, csak nagyon keveset tehetsz. Még ha minden, amit csak mérni tudunk, a megfelelő arányban – az általunk feltételezett megfelelő arányban – van meg, hibátlan paraméterek ellenére megtörténhet, hogy kicsúszik a lábaid alól a talaj. Az igazság az: erőlködhetsz, megpróbálhatsz sikeres életet élni, alázattal, kitartóan, körültekintően. Ha a betegség rád talál, akkor minden erőlködésed hiába volt. Négy hónapon keresztül építhetted magadat, hogy aztán 4 órán belül újra teljes roncs legyen belőled. A démonok gorombák, egyszerűen átjönnek a falon, taszigálnak, és közben majd megfulladnak a röhögéstől” (423–424).

jó Gruen uram, ha túl gyenge az ellenállás? Ha az a Másik, aki szintén én vagyok, hihetően bebizonyítja, hogy csak periféria lerakódás kövesedés vagyok, centrum nélkül? Oda menj, ahol a legkisebb vagy, ott találkozol Önmagaddal, onnan kiindulva küzdj. De mikor odaérek valami ellopta/meggyilkolta a Legkisebbet hült fészek előtt állok de nem mint anya hanem mint maga a fióka még látom egy pillanatig hogy üres a helyem hogy felfogjam végül hogy nem létezem. (653–654.)

Az üresség, a semmi reprezentánsa megőrzi, illetve fenntartja a fenyegetést, amelyet a korábbi reprezentációk hordoztak, Flora utolsó előtti bejegyzésében ezt írja: „Ne mozdulj. Ne szólj. Hallgass. Ne csak kint. Bent is. Egy szót sem. Ha kimondod, megöl” (661).

A feljegyzések megszakadnak, azt, hogy Flora mindent maga mögött hagy, és barátnőjéhez, Gabyhoz költözik, Darius szövegrészből tudjuk meg. Flora döntése, hogy az „erdőbe” költözik, többféleképpen értelmezhető. Lehet az agresszív anyareprezentánsok ítéletének végrehajtása („Nem tetszel, kizavarunk az erdőbe, élj, halj, ahogy tudsz” [365]); lehet kísérlet a szocializáció terheitől, nyűgeitől való szabadulásra, valamiféle „ősi”, „természetes” állapotához való visszatérésre, „vademberként” (366) való életre; és lehet arra való kísérlet is, hogy Flora Gaby, az „[a] nyai” (562) (és feltehetően lesbikus) barátnő révén kössön békét az anyai reprezentánsokkal. Flora pár nappal harmincnyolcadik születésnapja előtt felakasztja magát az erdőben. Az agresszió, amely korábban még kifelé is talált utat,²³ befelé fordul, és Flora hiánya, amelyet ő maga korábban gyakran elképzelt, sokkoló valóssággá lesz környezete, legfőképp Darius számára.

Mint fent említettem, Darius tíz hónap dermedt gyász után „átjárót” (157) keres Florához. De hogyan lehet halálában közel jutni egy olyan emberhez, aki életében elkülönüléssel definiálta magát (az önmagától való elkülönüléssel is: „Zár-

²³ Vö.: „legalább halálom óráján
ezt már csináltam sokszor, de akkor fiatalabb voltam
gyerek
lefeküdtem, vártam, talán meghalok
a padláson, a kertben, a szobában, az ágy alatt
lássa mit csinált
ha megtalál az a dög
de úgysem látná
azt hitte ő a szűzmária
tönkretette az anyámat
a nagypapát engem mindenkit
bár a nagypapa is nagy fasz volt
engem nem szeretett” (110–111).

között idegen vagyok önmagam számára” [189]), és aki öngyilkosságával minden közeledést megtagad?²⁴

Darius először konkrét térbeliségében lát neki a feladatnak. Mivel kapcsolatuk kudarcát „térbeli” okokra vezeti vissza – „Végül is ez nyírt ki bennünket. Hogy nem volt egy hely, ahol mindketten élni tudtunk volna” (48) –, céljául tűzi ki, hogy találjon egy helyet, ahogy ezt ismételteti Flora hamvainak. Hogy valójában sokkal inkább arról van szó, hogy egy ideig még nem szeretne búcsút venni Florától, és reménykedik abban, hogy mégis találhat közös „helyet”, vagyis Florával való közösséget, az a kérdés mutatja, amely elkíséri útján: „Hová mehetsz, ha nem egy hely, hanem egy ember az otthonod?” (71).²⁵

Darius utazása szükségszerűen időutazás is. Flora feljegyzéseinek olvasásával – amelyekhez Dariusnak egy magyar egyetemista lány fordítása enged hozzáférést – megelevenednek ismeretségük kezdetei, felidéződik a boldogság, amely Florával költözött Darius életébe, de az első krízis is, Flora első összeomlása és Darius kétségbeesése, és sorra a későbbi krízisek. Darius Flora-képe, amely sebezhetőségből, de amellet finomságból, érzékenységből, szépségből, eleganciából és tehetségből épül fel, éles ellentétben áll Flora önmagáról alkotott képével, amely a feljegyzésekkel körvonalazódik. (Darius születésnap ajándéka egy fényképezőgép, amely lehetővé tette volna Flora számára, hogy más optikával – objektívvvel – érzékelje a világot, megkészt: amikor kiszállították, Flora már három napja halott volt.) Darius Flora külsejét is felidézi, fájdalommal nézi kedvenc fotóját, amelyen Flora

²⁴ Érdemes talán ezt a problémát elbeszélésszemiotikailag is vázolni. A feljegyzésekben történő önteremtés Flora esetében kudarcra ítélt próbálkozás. Az a jelentésalkotó gyakorlat, mellyel Flora megteremti magát elbeszélésének tárgyaként, a mások többnyire destruktív jelentéseiből merít (anyjából, nagyanjából), nem hordozza viszont Dariusához fűződő viszonyát. (Megjegyzem, hogy míg a kritika és az író is egyre hangoztatják, hogy Darius nem érzékeli Florát, például *A költők segítették a depresszió megértésében* című interjúban is – <http://mno.hu/grund/terezia-mora-1250391>, letöltve: 2015. 01. 15. –, a kérdés, hogy Flora érzékeli-e Darius, nem merül fel.) Darius, aki újra próbálja teremteni Florát, egy olyan instancia elbeszélésének a tárgya, aki a külső és belső közti átjárást (többek között) különböző, másképpen értékelő és szemantizáló nézőpontok közvetítésével biztosítja, Darius jelentésadó gyakorlatát ez a viszony határozza meg (vagyis a Darius és szövegrészének legfőbb elbeszélője közötti viszony). Darius nem kerül közelebb Florához a feljegyzéseket olvasva, de közelebb kerül magához és az olvasóhoz is, az előzményregényhez viszonyítva mindenképpen. Míg *Az egyetlen ember a kontinensen* című műben manipulatívnak bizonyul a domináns elbeszélői instancia (vö. PROPSZT 2015, 173–182), addig itt nagyvonalú elbeszélésének tárgyával, Dariuszal, a különböző nézőpontok ütköztetése ugyanis nem a konfliktusokat gerjeszti, hanem segít felszínre hozni az ambivalenciát, és ezzel támogatja a gyász munkát.

²⁵ Darius elválast tagadó gondolatait: „Doch wir sind auf immer nicht getrennt, Gott, der die Seinen alle kennt, wird wieder uns vereinen” (49), egy ének részletét Nikolaus Joachim Guiliam Evers daloskönyvéből, Nádori Lília egy Várnai Zseni-idézetével fordítja: „Csak egyet álmodsz, és jövök, a földön itt mi sem örök, s melletted leszek újra én” (48).

egy szál szoknyában, csupasz mellekkel áll a napsütésben (arca, feje nem látszik a fotón), és talál egy fotót abból az időből is, mikor még nem ismerték egymást. Majd Flora nevét begépelve egy keresőbe, rábukkan érettségi tablóképére. A fotó egy magyarországi kisvárosba vezeti, egészen a gimnázium épületéig (ahol, nyár lévén, hiába reméli, hogy bejuthat egy olyan térbe, amely Floráé is volt), onnan pedig Flora szülőfalujába. Ott aztán megerősítést nyer a kép, idős asszonyok emlékeznek rá, „bizonyítják” (138), hogy létezett. „[V]égre egy nyitott ajtó, vagy legalábbis résnyire nyitott, amelyen át fél szemmel beleshetsz” (138), gondolja Darius. Átjárónak azonban nem átjáró, Darius vállalkozásának kétséges volta újra és újra megfogalmazódik: „Úgy nézni végig egy idegen tájon, mintha a saját földed volna. Lehetetlenség” (115). „[Arra számítottam] Hogy közelebb kerülök hozzád, azokon a helyeken keresztül, ahol éltél. Csak itt annyira elképzelhetetlen vagy” (141). Darius megfogalmazza a reprezentáció központi kérdését: „Hogyan tud egyáltalán tájékoztatni az, ami jelen van, arról, ami elmúlt?” (131),²⁶ de a választ még nem ismeri.

Budapestre utazik, ahol tíz évvel azelőtt Florával együtt járt, és felkeresi azokat a helyeket, amelyeket együtt is meglátogattak. Közben egy temetőhöz téved, és ezzel egy számára ismeretlen területre. A temető Flora kedves helye, talán mert ott közel érzi magát a halottakhoz, köztük anyjához is, akinek a sírja után kutatva két évig járta a budapesti temetőket (mígnem megértette, hogy nagyanyja név nélkül temettette el anyját). Darius nem tud ebben a térben tájékozódni, reménytelenül eltéved, és már azon töri a fejét, hogyan vészeltethné át az éjszakát a sírok között, amikor felbukkan egy futárhátizsákos fiatalember a temetőőr kíséretében, az őr kinyitja az ajtót, és visszaengedi a két látogatót az élők világába.

Darius enged a fiatal férfi unszolásának, és megiszik vele egy sört. A férfi, amikor meghallja, hogy Darius felesége urnájának keres helyet, azt javasolja, küldesse el a hamvakat Magyarországra, hogy szabadon rendelkezessen velük. Zoltán, így hívják a futárhátizsákost, segít is elintézni a dolgot egy temetkezési vállalkozóval. Darius, míg a hamvakra vár, megkínozza a magány érzése. Mikor a kartondoboz végre megérkezik, végiggondol néhány lehetőséget („Keresni egy helyet, amely rejtett, de megközelíthető” [223]), végül úgy dönt, hogy elutazik az Adriához (ez is Zoltán ötlete volt), és magával viszi az urnát.

Hagyja tehát, hogy tovább sodorja az ár. Azok, akik az úton mellésodródnak (Zoltán, Oda, Dajv [Dave], Christina), Florával közös történetük egyes epizódjait ismétlik. Zoltánt gyerekként hagyta el az apja, mint ahogy Odát is a szülei, akik elmenekültek Albániából, mire aztán Oda elhatározza, hogy a „szemük láttára” (281) teszi tönkre saját magát, „a művüket” (282); Dajv felesége halott csecsemőt hoz a világra; Christina depresszióban szenvedő férje öngyilkosságot követ el.

²⁶ Az eredetiben: ami nincs jelen. Vö.: „wie kann einem das, was anwesend ist, überhaupt Auskunft über das Abwesende geben?” (134).

Az áramlat mitológiai előképeket is sodor, kollektív tapasztalatok és kollektív emberi törekvések reprezentációit, amelyek segítenek Darius útjának értelmezésében. Dariusban könnyű Orpheusz vonásait felfedezni, a mértéktelenül gyászolóét, aki szeretett feleségét vissza akarja hozni az alvilágból. Zoltán, a futár, aki segít lebonyolítani a hamvak illegális szállítását, Hermész jegyeit hordozza. Pél-lumb, a beugró a halsütőből, csakúgy, mint Zoltán, mopedjén fuvarozza Dariust, és irányítja útját. Az „atyai” (356) barát, Aris Stavridis, már az előzményregényben is „fel- és alvilági vezető” (itt: 356). A határfolyóba, amely Dariust viszi, az alvilág folyói is belefolyanak, az örmény határon Darius kifizeti obulusait (vö. „megszabadultam az obulusaimtól” [482]), megvesztegeti a határőröket, hogy átvihesse a hamvakat a határon. Darius utazása Odüsszeusz bolyongásaihoz is kapcsolható: Oda varázsereje hasonló Kirkééhez; a vendégszerető grúz család a phaiakokra emlékeztet; stb. Flora a tavaszistennő, terméketlensége ellenképének nevét viseli, promiszkuus időszaka és félmeztelen fotója Flora meretrixet juttatja eszünkbe. Flora és Darius szerelmének szomorú vége Apollón és Daphné történetén keresztül is olvasható. Jegyezzük itt meg, hogy Orpheusz apollói tulajdonságokkal rendelkezik, és Flora is nimfa volt: ahogy Daphné, aki nem tudja viszonzni Apollón szerelmét, babérfává változva menekül meg üldözőjétől, úgy keresi Flora egy fánál a végső menedéket azután, hogy Darius, aki nem tudja kezelni a folytonos elutasítást, megerőszkolja.²⁷

Darius-Orpheusznak végig kell néznie, hogy Flora-Eurüdiké még életében elenyészik, hogy nem tudja megmenteni a haláltól. A fő kérdés gondolatmenetem szempontjából azonban az, hogy sikerül-e Dariusnak az átváltoztatás, az élő és a holt, a jelenvaló és jelen nem való közti közvetítés, a (valamikori) külső megőrzése a bensőben, amiért Rainer Maria Rilke dicséri Orpheuszát – azaz, hogy sikerül-e Dariusnak újraprezentálnia a halott Florát.

²⁷ Már utaltam rá, hogy Flora életének utolsó szakasza többféleképpen értelmezhető. Az, hogy egy fára akasztja fel magát, felfogható utolsó azonosulási kísérletként, azonosulásként a fákkal, amelyeket annyira szeret és csodál – „Fiatál, napsugaras fák közt állni. Hajladoznak a szélben. Szépek vagytok. Szépek vagytok” (291); „egy pillanatig sikerült: mentem az utcán, a szokásos pokol, kétségbeesve körbenéztem, mi segíthetne, és megláttam a templom kertjében a göcsörtös, kopasz fát, és ahogy belenéztem a koronájába, ebbe a tökéletes, gyönyörű feketeségbe, éreztem, hogyan nő a testemben a boldogság, éreztem, most boldog vagyok, néztem, néztem a kopasz fa koronáját, a törzsét összeszabdalták, vágták mindenütt, ágait, szörnyű, csúnya törzse volt, de a koronája, a koronája tökéletes, ázott a téli esőben. Boldoggá tett vagy 5 másodpercig” (609) –, s amelyeknek átérzi az állapotát:

„Nem dőlnek ki.

Honnan tudod?

Már ismerem őket. Jól vannak.

(A fák jól vannak?!?) A fák jól vannak? És te?

Én is, felelte, és mosolygott” (391).

Darius énekének ereje van, minden vendég elnémul, mikor Veli Lošinjban, egy karaokeesten elénekli a *My Beloved Wife*-ot,²⁸ egy kivétel akad csak, saját apja, akivel véletlenül fut össze a népszerű nyaralóhelyen. Darius túlszárnyalja apja produkcióját – a krízis, amelyet Flora elvesztésével él át, korábbi krízisekhez vezet vissza, a „dalverseny” igazi tétje, hogy Darius le tudja-e győzni a feleségét és gyerekeit elhagyó, hiú és öntelt apja mintáját. A dal érett férfinak mutatja Dariust, de az apai minta meghaladása nem tudja utólagosan megváltoztatni a család történetét, és azt sem tudja feledtetni, hogy Darius nem lehetett apa. Másokat megszelídíthet az éneke, de az ő gyászát nem enyhítheti. Dühöngve hagyja el a termet, a szállodát, és bőszerűen a komphoz robot, ám nem kelhet át, míg meg nem hallgatja Oda történetét, aki meg akar bocsátani a szüleinek.

Darius ezután elviszi Odát Tiranába, a nagyanyjához, ahol aztán ledönti a lábáról egy betegség. Egy kullancs fertőzi meg, úgy gondolja, a budapesti temetőben akaszkodhatott belé, agyhártyagyulladásra kap, és egy hétig delíriumban fekszik. Ez az állapot megfelel gyászállapotának, amelyben még nem szakadt el a halottól, és nem tartozik igazán az élők közé, amelyben valami valóságértelmeztelenül él meg, és a delírium megengedi, hogy kiszakadjon a valóságból, és átlépje az emberi tapasztalás korlátait. A tehetetlen, illetve regresszív állapot ismét egy korábbi krízist elevenít fel: Darius azt képzei, hogy anyja lakásán fekszik, és hevesen tiltakozik ez ellen. Mire magához tér, Odát is elveszíti, a lány, aki csak első ránézésre hasonlított Florára, nélküle utazik tovább, űrt hagyva maga után. Darius újra elviselhetetlennek érzi a magányt, s míg önmagában Florával vitatkozik, úgy dönt, Oda után indul. Azonban úgy tűnik, végleg elvesztette a lányt, mint ahogy Florát is, akit Odával pótolni próbál, az asszony minduntalan tovasiklik, Darius képzeletében sem tud fennmaradni tartósan a vele való kapcsolat.

A feljegyzésekkel egy egészen más Flora körvonalazódik, mint akit ő ismert, s ez dühíti Dariust:

Márpedig ez a valóság: valóban párhuzamos életet élt. Attól féltél, hogy mit találsz majd D.-ről? És attól nem féltél, hogy jóformán semmit nem találsz majd D.-ről? Nem, mert ezt el sem tudtad képzelni. Ez itt a házasságunk. *Tintahalkarikák, Chorizo és Citalopram, belégzés 1-2-3-4-5, kilégzés 1-2-3-4-5. Minek, mi végre? Hogy megőrizzük a látszatot.* A kurva életbe! Leszel szíves megmutatni magad! (354.)

²⁸ „I can't believe I've lost the very best of me.

¹⁷ tartott, mire mindenki elnémult. A madarak a levegőben, a halak a vízben, az erdő állatai, azok nem, nekik mindegy, élünk-e, halunk-e, de az emberi árnyak itt a közvetlen közelemben, a medence szélén, a sötét árkádoiban ülök mind elnémultak, mert az ifjabb Darius Kopp nem úgy énekelt, mint valami öreg bluesénekes, hanem mint egy pacsirta” (271).

Elege van abból, hogy „mindenféle szörnyű, csak átmenetileg megfelelő helyeken” (355) tölti az idejét, de maradni is és hazautazni is lehetetlennek tűnik a számára. Elhatározza, hogy meglátogatja Aris Stavridist Athénban, és annak vezetésére bízza magát, ám mert Stavridis épp szolgálati úton van, tíz napot még el kell töltenie valahol.

Úgy dönt, Bulgáriába utazik, egy kolostorhoz, ahol huszonöt évvel azelőtt keletnémet diákként járt. Kapcsolatot teremtenie a transzcendenssel ott sem sikerül, Flora nem jelentkezik.

Senki nem jön. Nincs jelenés.

Persze, hogy nincs. Nincs itt senki. Sehol nem egyértelműbb ez, mint az állítólagos spiritualitás helyén. Amikor nem csendül föl a bensődben semmi. Amikor csak a kiabáló színeket látod, a festett szentek akaratlanul komikusra sikerült arcát. Az Atyaisten úgy néz ki, mint egy druida. Az is. Jólesne a vigasz, de be kell látnom, hogy az odavezető utak közül jó néhány számomra járhatatlan. Itt emberek egy csomót fáradoztak vallásos freskók előállításán, nekem meg halott a feleségem. Aki halott, az halott. Nuku mágikus gondolkodás. Éltem vele pedig, nem tagadom. Nem üritetem ki a szobát, hátha visszajössz és kell neked onnan valami. Aztán megcsinálták helyettem a gondoskodó barátok, de nem győztek le ezzel sem. (367.)

Úgy tűnik, Darius idővel felhagy a háritással, védtelennek mutatja magát, belátja, hogy nem védi meg sem emlék, sem varázslat.²⁹ Védtelen az erdőben, ahová, mert neki „nem jutott vallás” (369), sétálni indul. Ott felidézi kétségbeesett igyekezetét, hogy elfogadja Flora erdőbeli életét, sőt részt vegyen abban, de felidézi ennek az igyekezetnek a kudarcát is; visszaemlékszik, milyen megpróbáltatásokat kellett kiállnia Flora erdejében, hogy Flora mindig egyedül hagyta, lelkileg mindenképp, de gyakran fizikailag is, ő meg persze eltévedt; és elképzei Flora utolsó perceit is az erdőben, az öngyilkosságot. Darius ez alkalommal, talán mert kiállja a fájdalom próbáját, győztesen jut ki az erdőből (előtte azért eltéved egyszer, de rájön, hogy a másik partra tévedt), és így ünnepli az „átkelést”: „Nézzétek, átkeltem a nagy vízen (ezen a patakon), nézzétek a bajnokot!” (400). Úgy tűnik, a köztesség állapotának megélése után lassanként tudatosulnak benne a határok, az őt sodró folyam partjai.

Mikor visszatér a kolostorba, szobájába, a másik ágyon Dajv ül, az angol utazó blogger, „the Hitchhiker” (403), és Kopp, aki „egész életében tartozott valahová” (371), Dajvhoz csapódik, és hagyja, hogy a következő napokban Dajv mondja meg, ez a „magányos ember [...] aki a világ minden táján föltalálja magát” (413), merre vegye az útját. Dajv bevezeti Dariust az utazás pszichológiájába, arról be-

²⁹ A következő szöveghely Radnóti versét asszociál(hat)ja: „egy biztos, hogy semmiféle szárnyas alak nem fog állni mögöttem, hogy kardjával [...] megóvjon” (365).

szél, hogy az utazók a halált³⁰ hívják ki maguk ellen, csak éppen „kis adagokban” (426), és hogy úton lenni annyit jelent, „hogy mindig új és újabb szövetségre kell és lehet lépni” (426). Dajvvel az oldalán viszi át Darius Flora hamvait a grúz határon, ahogy említettem, illegálisan.

Darius Potiban búcsút vesz Dajvtól, és eszébe jut, hogy megnézhetné az Ararátot. („Az Ararát. *Építsünk bárkát*” [468]), de míg autóját javítják, napokra egy grúz család fogadja be (a családfő, Davit, Németországban dolgozott), és tereli el szándékától: „Ja igen [...]. Az Ararát. De a Kazbek is szép” (494). Mindenesetre mindkét hegy ködbe burkolódik, nem mutatkozik olyan pont, amelyből új perspektíva nyílhatna Darius számára.

Miközben sok minden, ami korábban nem volt fizikai valóság Darius életében, ténylegessé válik – Darius korábbi értékesítési területén jár, amely ezelőtt csupán virtuális valóság volt számára, még a Bedrossian fivérek is felbukkannak, akiknek a pénze a korábbi regényben komoly konfliktusokat okozott Darius virtuális és nem virtuális világa között –, Flora egyre biztosabban marad nem jelenvaló.

Végül karácsony előtt érkezik Athénba Darius, azt állítja, még egy „átkelést” teljesített, komppal jött Izmirből, bár a komp télen nem jár, aztán átadja „sors[a] irányítását” (580) Aris Stavridisnek. Aris a házában szállásolja el, ahol a megözvegyült Christina is lakik három gyerekével, és pár napra magukra hagyja őket. Darius Christináékkal gyűjtja meg a karácsonyi tüzet, „ezzel elvonjuk a gonosz szellemek figyelmét, és nem rágják a fát, amely a világot tartja” (617–618), magyarázza az asszony. Christina Athént is megmutatja Dariusnak, a múzeumokat, de mesél férje öngyilkosságáról is, a naplójáról, amely férje apjának írt leveleiből áll, és amelyben egy szóval sem említi Christinát vagy a gyerekeket. „Teljesen egyedül volt, erről nem tehetett, és én sem tehettem róla” (634), összegez Christina. Egy másik megjegyzése pedig, közvetve, arra figyelmezteti Dariuszt, aki útja során eljutott az emberi megismerésnek addig a határáig, amely számára elérhető volt,³¹ hogy újra kell rendeznie határait: „És van itt egy határ. Az élők és a halottak között húzódik egy határ. [...] Egy élő nem élhet együtt egy halottal, egyszerűen ez van” (635). Darius egy önmagával folytatott beszélgetésben megfogalmazza, mi hiányzik ahhoz, hogy útja végére érjen: „Mert nekem már illúzióim sincsenek. Ezért nem találsz haza. Igen, ezért” (651). Az illúziókat érvelésem képként, mentális reprezentációként engedi értelmezni: Darius azért nem talál haza, mert nincs képe egy Flora nélküli jövőről.

³⁰ Nádori Lília fordításában a sorsot.

³¹ Vö.: „Mint amikor valaki hosszú idő után visszatér Kelet távoli végeiből, vagy akárhonnét, és van, amire emlékszik, másra meg már nem annyira” (589). Az eredetiben a *wissen* ige magában foglalja a tudást is, vagyis „van, amit még tud, mást már nem annyira”: „Als würde einer nach langer Zeit zurückkehren von den Rändern des Orients oder woandersher, und manches noch wissen und anderes nicht mehr so genau” (601).

Ugyanakkor kész újra önállóan cselekedni, felelősséget vállalni magáért. Kisértál Arisszal a temetőbe, aki anyja születésnapján mindig felkeresi annak sírját, de nem hagyja magát rábeszélteni egy közös üzleti útra, elbúcsúzik Christinától, és újra nekiindul, hogy eltemesse a feleségét.

Az ár, amely eddig sodorta, demonstrálók felvonulásába torkollik. Autója megreked a tömegben, „se előre, se hátra” (659), amikor pedig Odát véli megpillantani a tömegben, és hirtelen kicsapja a kocsí ajtaját, és megüt egy gyereket, a dühödött tömeg ráveti magát. Nem Orpheusszal azonosítja magát, akit a menádok téptek szét, hanem a sok asszonyt megerősztoló Zeusszal: „Most bosszút állnak rajtad” (662). Végig kell néznie, ahogy autóját, (utolsó) menedékét, „védőburkát”³² roncsosá veri a tömeg. Ám épp a határtalan fenyegetettség állapotában fogalmazódik meg benne egy kép, egy kép Flora eltemetéséről: „elviszlek az Etna tetejére, és bedoblak a kráterbe, hogy soha többé senki ne emelhessen rád kezét. Ez csak most jutott eszembe” (666–667). A képet egy másik követi, Floráról, „[d]erűs, egyetértő nevetés” (667), ahogy „fiatalon és szépen” (667) fut egy csapat fiatal lánnyal. Két kihunyó vulkán (az Ararát és a Kazbek) után egy működő, amelyet már a nászútjukon is szerettek volna látni – Darius az Etnával találja meg az átváltoztatás helyét. Az elvesztett átváltoztatását értelmezésemben egy olyan struktúrára bízta, amely a levegőt tüzzé, a tüzet „vízzé” és a „vizet” kővé alakítja.

A temetés terve kapcsolódik Flora utolsó bejegyzéséhez. Darius a tűzbogarakat idézi, de az olvasónak, a magyarnak legalábbis, eszébe jut(hat) a magyar irodalom egy jelentős verse, Pilinszky János *Apokrifje*. Több kapcsolódási pont mutatható ki, így például a nyelv- és beszédnélküliség,³³ illetve a bábeli nyelvzavar,³⁴ amely Flora tapasztalata is volt, az elhagyatottság,³⁵ s gondolatmenetem szempontjából talán a legfontosabb közülük az emberromboló kapcsolatnélküliség:

³² Vö.: „Úgyis mindig az autó volt az a hely, ahol a legnagyobb biztonságban éreztem magam” (65).

³³ „Szavaidat, az emberi beszédet

én nem beszélem. [...]

Nem értem én az emberi beszédet,

és nem beszélem a te nyelvedet.

Hazátlanabb az én szavam a szónál!”

³⁴ „Nincs is szavam.

Iszonyu terhe

omlik alá a levegőn,

hangokat ad egy torony teste.”

³⁵ „Mert elhagyatnak akkor mindenek.”

Sehol se vagy. Mily üres a világ.
Egy kerti szék, egy kinnfeledt nyugágy.
Éles kövek közt árnyékom csörömpöl.
Fáradt vagyok. Kimeredek a földből.

3
Látja Isten, hogy állok a napon.
Látja árnyam kövön és kerítésen.
Lélekzet nélkül látja állani
árnyékomat a levegőtlen présben.

Akkorra én már mint a kő vagyok;
halott redő, ezer rovátka rajza,
egy jó tenyérnyi törmelék
akkorra már a teremtmények arca.

Ez a konnotáció azt is sugallja, hogy Darius fájdalma, amelyet Flora elvesztésével él át, hasonló Flora kapcsolatfájdalmaihoz:

Csak most az egyszer szólhatnék veled,
kit úgy szerettem. Év az évre,
de nem lankadtam mondani,
mit kisgyerek sír deszkarésbe,
a már-már elfuló reményt,
hogy megjövök és megtalállak.
Torkomban lüktet közeled.
Riadt vagyok, mint egy vadállat.

Darius azt is el tudja képzelni, hogy a vulkánba veti magát. De bízzunk benne, hogy ez a kép mentális kép marad, és mikor a kapcsolatnélküliség „törvényét” elfogadva a kővé és hamuvá lett Florát egy olyan erőre bízza, amely talán képes őt ismét tüzes és áradó, vagyis élő anyaggá változtatni, felismeri és elfogadja, hogy az élet törvénye a változás, hogy megtanul – végezetül újra Rilkét, a nagy Orpheusz-alkotót idézve, szó szerinti fordításban – az átváltozásba belemenni, és abból kijönni,³⁶ az egykor külsőt a belsőben megőrizni, vagyis reprezentálni.

³⁶ Vö. II/29: „Geh in der Verwandlung aus und ein.”

Bibliográfia

- A költők segítették a depresszió megértésében*, <http://mno.hu/grund/terezia-mora-1250391>, letöltve: 2015. 01. 15.
- MORA, Terézia (2009), *Der einzige Mann auf dem Kontinent*, München, Luchterhand.
- MORA, Terézia (2011) *Az egyetlen ember a kontinensen*, ford. NÁDORI Lívía, Budapest, Magvető.
- MORA, Terézia (2013), *Das Ungeheuer*, München, Luchterhand.
- MORA, Terézia (2014), *A szörnyeteg*, ford. NÁDORI Lívía, Budapest, Magvető.
- FREUD, Sigmund (1969–75), *Erinnern, Wiederholen, Durcharbeiten, Studienausgabe*, Alexander MITSCHERLICH–Angela RICHARDS–James STRACHEY (szerk.), Frankfurt am Main, Fischer, Ergänzungsband, 205–215.
- JOVCHELOVITCH, Sandra (1996), In Defence of Representations, *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 2, 121–135.
- KAST, Verena (1988), *Trauern: Phasen und Chancen des psychischen Prozesses*, Stuttgart, Kreuz Verlag.
- POLCZ Alaine (2000), *Gyászban lenni*, Budapest, Pont.
- PROPSZT, Eszter (2012), *Be-Deutung und Identität. Zur Konstruktion der Identität in Werken von Agota Kristof und Terézia Mora*, Würzburg, Königshausen & Neumann.
- PROPSZT, Eszter (2015), Krisendarstellung in Terézia Mora, 'Der einzige Mann auf dem Kontinent', in Szabolcs JÁNOS–SZATMÁRI–Ágota NAGY (szerk.), *Krisen als Wendepunkte*, Wien, Praesens Verlag, 173–182.
- WINNICOTT, Donald W. (2004), *A kapcsolatban bontakozó lélek: Válogatott tanulmányok*, PÉLEY Bernadette (szerk.), Budapest, Új Mandátum.